

نقش رفتار اقتصادی درباریان در سقوط رژیم پهلوی با توجه به آموزه های نهج البلاغه

مهناز قنبری حرم آبادی^۱
زاهد غفاری هاشجین^{۲*}

چکیده

هدف اصلی این مقاله بررسی نقش رفتار اقتصادی دربار در رژیم پهلوی است. با توجه به اهمیت موضوع در شناخت علل سقوط رژیم پهلوی، با استفاده از روش مطالعات اسنادی سعی شده به بررسی مؤلفه های رفتار اقتصادی دربار پهلوی پرداخته شود. براین اساس، ابتدا سه مؤلفه رفتار اقتصادی یعنی عدالت جویی و پرهیز از رشوه گیری، پرهیز از تجمل گرایی و دنیاپرستی، صداقت و امانتداری به عنوان شاخص های مطلوب رفتار اقتصادی حاکمان، از دیدگاه امام علی (ع) مورد بررسی قرار گرفته است. سپس، مؤلفه های رفتار اقتصادی درباریان پهلوی که عبارتند از تبعیض و رشوه گیری، اشرافی گری و زیاده طلبی، دزدی و خیانت در بیت المال، مطرح و با دیدگاه امام علی (ع) تطبیق داده شده و در نهایت، پیامدهای این رفتارها در قالب ترسیم مدل مفهومی مطرح شده است. نتیجه ای که از این مقایسه و از بررسی نقش رفتار اقتصادی دربار در سقوط رژیم پهلوی به دست آمد، بیانگر این نکته است که زمین خواری، رشوه گیری و خیانت های درباریان پهلوی، باعث به وجود آمدن شرایط نامطلوب اقتصادی و نارضایتی مردم شده بود. با وخیم تر شدن اوضاع اقتصادی کشور در واپسین سال های شکل گیری انقلاب اسلامی، نارضایتی مردم گسترش پیدا کرد و مردم که خواهان مقابله جدی و قاطع با عاملان آن بودند، دست به اعتراضات گسترده زدند که نهایتاً در سال ۱۳۵۷، منجر به پیروزی انقلاب اسلامی ایران گردید.

واژگان کلیدی: مولفه های رفتار اقتصادی، درباریان، رژیم پهلوی، انقلاب اسلامی، نهج البلاغه.

مقدمه

هر پدیده معلول علت یا عللی است که در پیدایش آن، نقش مستقیم یا غیرمستقیم دارد. سقوط رژیم پهلوی نیز، از این قانون مستثنی نیست و برای شناخت کامل آن، باید عللی که زمینه ساز سقوط آن شده اند، شناخته شوند. یکی از این علل، فساد اقتصادی دربار است. فساد اقتصادی گسترده در ارکان حکومت پهلوی امری بسیار روشن است؛ به نحوی که نه تنها هیچ گاه کتمان نشده است، بلکه از جانب خود درباریان و عناصر حکومت پهلوی، بیش از همه افشا شده است. در واقع، یکی از علل بی اعتمادی مضاعف مردم نسبت به خاندان پهلوی، فساد اقتصادی آنها بود و بی شک بخشی از تظاهرات مردم ایران در سال ۱۳۵۷، در اعتراض به فساد مالی رژیم بود. با توجه به این مهم، مقاله حاضر در صدد است تا به بررسی نقش رفتار اقتصادی درباریان در سقوط رژیم پهلوی بپردازد که در این راستا، سؤالات زیر مطرح و مورد بررسی قرار گرفته است:

- ۱- مؤلفه های رفتار اقتصادی حاکمان سیاسی از دیدگاه نهج البلاغه کدامند؟
- ۲- مؤلفه های رفتار اقتصادی درباریان پهلوی در دوره شکل گیری و پیروزی انقلاب اسلامی کدامند؟
- ۳- تأثیر رفتار اقتصادی درباریان پهلوی در سقوط رژیم پهلوی چگونه بوده است؟

mahnazghanabri22@yahoo.com

z_ghafari@yahoo.com

۱. کارشناس ارشد جامعه شناسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد

۲. دانشیار علوم سیاسی دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول)

روش پژوهش حاضر از نوع مطالعات اسنادی است. اسناد مورد استفاده شامل کتب و مقالات قابل دسترس درباره مؤلفه‌های رفتار اقتصادی درباریان پهلوی است. منظور از درباریان، شخص شاه، نخست‌وزیران و برخی از وزرای پهلوی در سال‌های ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷ است که از بین آنها، افرادی که دارای سمت یا سمت‌های مهمی بوده و همچنین منابع و اطلاعات قابل دسترس درباره آنها وجود داشته، انتخاب شده‌اند و سعی شده است مطالب مرتبط با موضوع، فیش‌برداری و در راستای هدف پژوهش مورد استفاده قرار گیرند. بر این اساس ابزار پژوهش، فرم‌های فیش‌برداری بوده و داده‌های حاصل نیز، با استفاده از تکنیک‌های تحلیل کیفی جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل شده است.

الف - مبانی نظری شاخص‌های رفتار اقتصادی

در این بخش، ابتدا شاخص‌های رفتار اقتصادی مطلوب حاکمان سیاسی از دیدگاه امام علی (ع) به عنوان مبانی نظری مطرح شده که شاخص‌های مورد بررسی در این مقاله عبارتند از عدالت‌جویی و پرهیز از رشوه‌گیری، پرهیز از تجمل‌گرایی و دنیاپرستی و همچنین صداقت و امانتداری. سپس در بخش‌های بعدی، بر اساس مؤلفه‌های رفتار اقتصادی درباریان پهلوی مدل مفهومی ترسیم می‌شود.

۳- مؤلفه‌های رفتار اقتصادی حاکمان سیاسی از نگاه امام علی (ع)

۳-۱- عدالت‌جویی و پرهیز از رشوه‌گیری

ارزشمندترین شرایط رهبری، شرایط اخلاقی است و عدالت، اصلی‌ترین آنهاست. از نظر امام علی (ع)، عدالت از مهمترین خصوصیات است که انسان‌ها باید دارا باشند: «بدان که برترین بندگان خدا نزد او پیشوایی است عادل، هدایت‌شده و راهبر» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۴۶). عدالت از آن‌رو برای رهبری الزامی است که دامنه رهبری و اختیارات آن بسیار گسترده است و رهبر قدرت چشمگیری دارد؛ پس، باید نیرویی قابل اطمینان وی را کنترل و از طغیان و ظلم باز دارد. این نیرو در اندیشه دینی، همان عدالت است که مانع از خودکامگی و سوءاستفاده رهبر از قدرت می‌شود (معارفی، ۱۳۸۷: ۱۳۸). زمانی که زمامداران جامعه‌ای عادل باشند، مسلماً در اداره امور نیز، عدالت را رعایت خواهند کرد و در نتیجه، همه امور به نحو مطلوب، در جایگاه اصلی خود قرار خواهد گرفت. البته کسی می‌تواند عادل باشد که هوا و هوس را از خود دور کرده باشد (ساروی و قادرزاده، ۱۳۸۴: ۳۵)؛ چنانکه امام علی (ع) نخستین نشانه عدل را، بیرون کردن هوا و هوس از دل دانسته (نهج‌البلاغه، خطبه ۶۹) و درباره خود به عنوان نمونه عملی انسان عادل فرموده است: «اگر هوا و هوس بر من چیره شده بود و تنها منفعت خودم را در نظر گرفته بودم، عدالت را بر نمی‌تابیدم، اما هیئات که چنین شود. اگر می‌خواستم به این عسل آلوده و آن مغز گندم و این بافته‌های ابریشمین راه می‌یافتم، اما هیئات که هوا و هوس بر من چیره شود و شکمبارگی به طعام‌های لذیذ وادارم کند» (همان، نامه ۴۵).

یکی از شوم‌ترین پدیده‌هایی که در دستگاه‌های اجرایی نفوذ می‌کند، رشوه‌خواری است که موجب پایمال شدن حقوق مردم می‌شود. در فرهنگ دین، رشوه‌خواری نشانه کفر و موردنفرین خداوند است. برخورد قاطعانه امام علی (ع) به اشعث بن قیس، نمونه بارز مبارزه با این پدیده شوم است؛ هنگامی که بنا بود در دادگاه اسلامی به پرونده وی رسیدگی شود، اشعث شب هنگام حلوایی را خدمت امام علی (ع) برد تا به خیال خود، نظر و رأی حضرت را در مورد خود تغییر دهد، اما حضرت (ع) حلوای زعفرانی وی را که با عنوان فریبنده هدیه، آن هم شبانه به در خانه امام علی (ع) برده بود، به معجون از آب دهان مار سمی، یا قی کرده آن تشبیه می‌کند (معارفی، ۱۳۸۷: ۱۵۴) و می‌فرماید: «به او گفتم: زنان بچه مرده بر تو بگیرند! آیا از راه دین وارد شدی که مرا بفریبی؟ یا عقلت آشفته شده است؟! به خدا قسم، اگر هفت اقلیم و آنچه را در آن است، به من دهند که در نافرمانی خدا، پوست جویی از دهان مورچه ای بگیرم، نخواهم گرفت... پناه بر خدا از خواب‌آلودگی عقل‌ها و لغزش‌های زشت» (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۲۴).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نخستین همایش دوسالانه ملل خلاق و تربیت علو

تاریخ: ۱۳۹۹/۰۸/۰۵

شماره: ۵/۶/۱۸۶۳۴

کواهی پذیرش و ارائه مقاله

با سلام و تحیت

کواهی می شود مقاله سرکار خانم «مهناز قبری حرم آبادی» و جناب آقای «دکتر زاهد غفاری، شجین» با عنوان «نقش رفتار اقتصادی دبایان در سقوط رژیم پهلوی بر اساس سخن با آموزه های نبج البلاغه» پس از طی مراحل داوری در «نخستین همایش دوسالانه ملی اخلاق و تربیت علوی» مورد پذیرش کمیته علمی قرار گرفته و در قالب پوستر ارائه گردیده، و در مجموعه مقالات همایش به چاپ خواهد رسید.

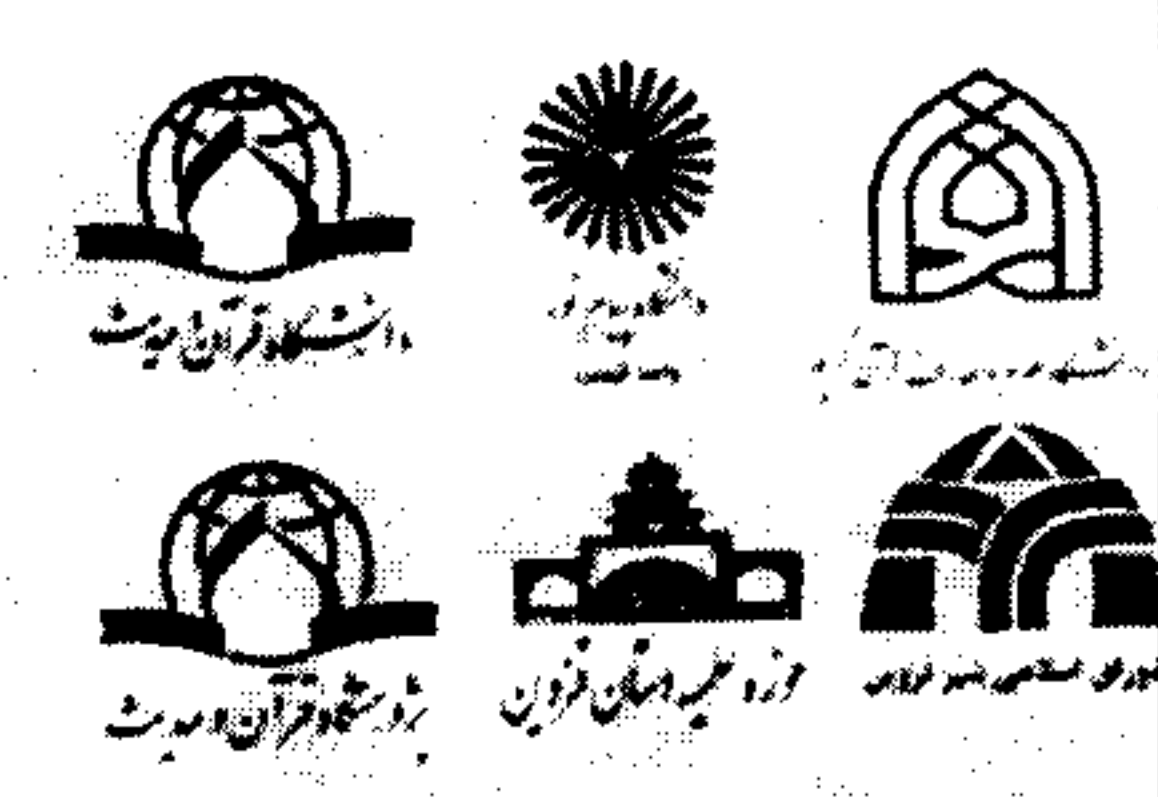
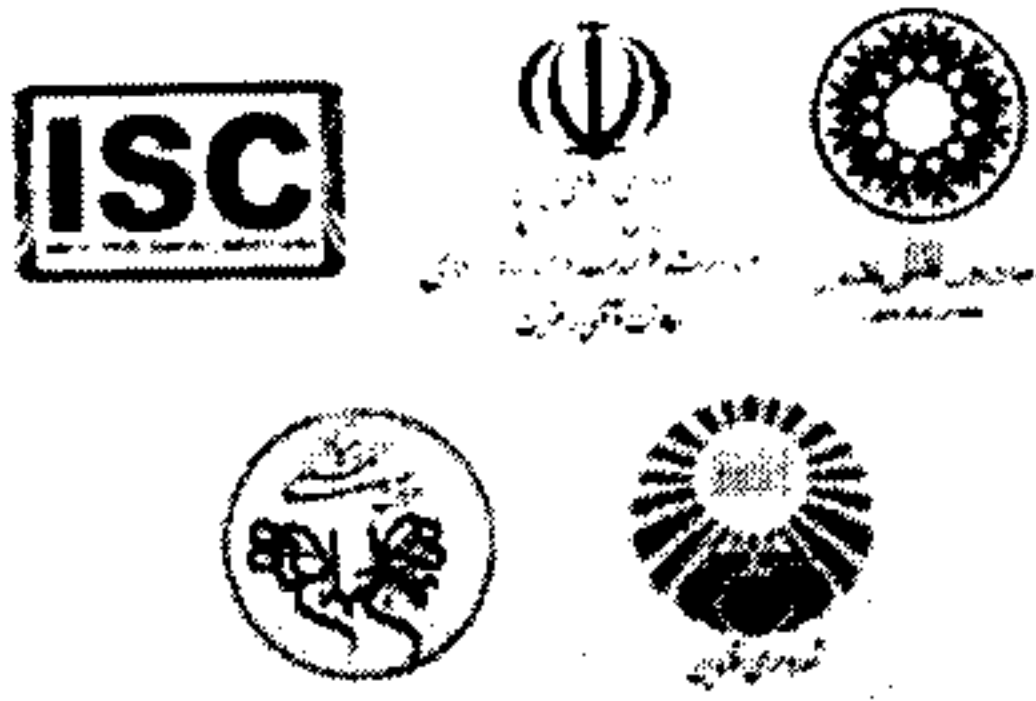
این همایش دارای رتبه **isc** از پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (کد ۸۹۶۹۰-۹۸۱۹۰) بوده و در تاریخ یکم آبان ماه ۱۳۹۹ برگزار گردید. توفیقات روز افزون شمار از درگاه خداوند متعال خواستاریم.

دکتر محمد مولوی
دبیر علمی همایش

دکتر محمد ملایری سفیر
رئیس دانشکده علوم و تحصیلات تکمیلی مدیر هیات

دانشگاه بین المللی امام خمینی

قزوین - دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
آبان ۱۳۹۹